

Közelebb a festőzsenihez

Puntigán József:
Csontváry és Nógrád

CSONGRÁDY BÉLA

Aligha gondolta a helytörténet iránt elkötelezett Puntigán József, amikor több mint harminc évvel ezelőtt nyomába eredt Kosztka Tivadar életének, munkásságának, hogy 2014 elején a nógrádi megyeszékhelyen, Salgótarjánban – alig több mint húsz kilométerre Gácstól, attól a szlovákiai településtől, ahol a későbbi híres festőművész patikusként dolgozott – az átlagosnál is nagyobb érdeklődés bontakozik ki az enyhén szólva is különleges emberként számon tartott Csontváry Kosztka Tivadar nem kevésbé sajátos, nagy hatású és értékű művészete iránt. Ez egyrészt a Dornyay Béla Múzeum exkluzív, a KOGART Galériából kölcsönzött Munkácsy–Markó–Csontváry kiállításán bemutatott a *Titokzatos sziget* című festménynek volt köszönhető, de szerepet játszott benne Pap Gábor művészettörténész *A Napút festője* című, a kiállítás időszakában tartott előadása is ugyancsak a múzeumban. A Csontváry művészetét nagyon jól ismerő előadó nyitotta meg például 1993. szeptember 6-án Kisszebenben – Kosztka Tivadar szülővárosában, ahol ekkor avattak kétnyelvű emléktáblát – a festőművész tiszteletére rendezett kiállítást. A salgótarjáni rendezvény nagy számú közönségének soraiban ott ült Puntigán József is, hogy Csontváry élete, munkássága iránti érdeklődését kielégítendő meghallgassa a neves szakember sajátos gondolatiságú eszme-futtatását a művésztől és fényképeket készítsen a programról.

Mindez azért lehet érdekes adalék, mert a jelen írás témáját a Losoncon élő Puntigán József *Csontváry és Nógrád* című kötete képezi. Egy olyan kiadvány, amely végre részletesen és gazdagon dokumentáltan mutatja

be az 1853-ban született, az 1900-tól Csontváry előnevet is használó Kosztká Tivadar életének, harmincas éveinek – kevésbé emlegetett, s ennek megfelelően nem eléggé közismert – a 19. század végi évtizedekre tehető, úgymond nógrádi szakaszát. Persze előzményei voltak Puntigán kutatásainak. Többek között a *Palócföld* 1973/3-as számában jelent meg tanulmány Hann Ferenc tollából a „gácsai patikus”-nak a Nógrádi Lapokban és a Honti Híradóban napvilágot látott írásairól és a személyével kapcsolatos cikkekről. A *Művészet* 1979. januári számában tette közzé Mezei Ottó *Kosztká Tivadar gácsai közművelődési tevékenysége 1884-1891* című írását. Ugyanezen szerző a *Palócföld* 1988/1-es számában elemezte Csontváry vallásos beállítottságát *A Janus-arcú Kosztká Tivadar* címmel, Praznovszky Mihály pedig ugyancsak 1988-ban a Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyvében az 1880-as évek nógrádi nemzetiségi és oktatási viszonyai kapcsán szólt Kosztká Tivadar szerepéről is. Különböző albumokban, magyar és szlovák nyelvű könyvekben – amelyekre Puntigán József utal is kötete előszavában – olvashatók epizódok Csontváry gácsai éveiről, de az ilyen igényű és teljességű, gazdagon dokumentált, eddig nem publikált részleteket is felszínre hozó feldolgozás, mint Puntigán Józsefé, úttörőnek számít e témakörben.

A szerző a *Bevezetőben* több, a könyv egésze szempontjából fontos gondolatot rögzít. Megállapítja például, hogy Kosztká Tivadar – kortársaihoz hasonlóan – kevés információt tett közzé életének részleteiről, s ezáltal megnehezítette személyes sorsának feltérképezését. Ugyancsak problémát jelent a kutatók számára, hogy nem maradtak meg a gácsai gyógyszertár működésére vonatkozó dokumentumok, s elveszett az abból az időszakból származó festmények egy része is. Ezeket a patika épületének későbbi tulajdonosa megsemmisítette. Nincsenek meg a korabeli gácsai képviselő-testület, a Nógrád vármegyei közgyűlés, a losonci járásbíróóság és az egyesületek iratai sem. Puntigán József mintegy az alapvetések sorában azt is kiemelte, hogy Csontváry olyan időszakban érkezett Gácsra, Nógrádba, „amelyet a megye aranykorának is nevezhetünk. Ez éppúgy érvényes a kulturális és társadalmi közéletre, mint az oktatásra, a sajtóra és a művészeti életre is.” A kiemelkedő személyiségek listáját gyarapította például Lehár Ferenc (1870-1948) zeneszerző is, akinek pályafutására nagy hatással volt a losonci gyalogezred karmestereként végzett munka. A jeles emberek – köztük Kosztká Tivadar is – aktívan vettek részt a Felső-Nógrád Megyei Közművelődési Egyesület céljának elérésben, a magyar hazafias szellem és a magyar nyelv ápolásában, terjesztésében. Ugyanakkor a gondolkodó elmék nagy számú jelenléte azzal is járt, hogy nem ritkán heves vitákba keveredtek egymással s nézeteltéréseik – amelyek közé a Kosztká Tivadar elleni támadások is besorolhatók – a nyilvánosság előtti írásaikban is megjelentek. Mindenesetre Kosztká Tivadar gácsai és nógrádi ténykedésének „a legfőbb

értéke – Puntigán József szerint – az, hogy kimagasló műveltségével és tájékozottságával, »egyszerű patikusként« egyenrangú partnerként próbált beilleszkedni a nógrádi közéletbe. Voltak-e vitái és összeütközései? Voltak! Amikor azonban az adott ügy összefogást igényelt, akkor együttműködött az »ellenfeleivel«. Másként fogalmazva, mindig meg tudta ítélni, hogy mit kíván a közérdek, és mit kíván a saját érdeke.”

Lényegében erről tanúskodik a könyv *Kosztka Tivadar – Gácsi gyógyszerésze a nógrádi közéletben* című fejezete. Ebből megtudható, hogy a *Losonc és Vidéke* 1885. június 28-i számában látott napvilágot Kosztka Tivadar első írása *A magyar nyelv és az iskola* címmel, amelyben a gácsi népiskola helyzetét elemezte, s keserűséggel állapította meg, hogy a magyarul beszélő tanulók aránya a húsz százalékot sem érte el. Szintén 1885-ben, a *Losonc és Vidéke* december 6-i számában a *Kisközségek óvóintézetei* címmel a kisgyermek nevelésének fontosságát hangsúlyozta, de széleskörű érdeklődését bizonyítandó egyéb – többek között a *Mezőgazdaságunk s a hazai ipar* – témakörökkel is foglalkozott. Közéleti szerepének, törekvéseinek taglalása mellett e fejezet – nem mellesleg – eligazít a gácsi gyógyszerész történetében, s a legismertebb patikusa szakmai pályafutásának részleteiben is. Ezt példázza a *Nógrádi Lapok és Honti Híradó* által közzétett 1884. október 15-én kelt miniszteri rendelet, amely Kosztka Tivadar okleveles gyógyszerésznek engedélyezi, „hogy Gácson egy személyes üzleti jogú gyógyszerészeti felállítson.” Ugyancsak ez az újság tudósított a gácsi patika 1884. december közepi megnyitásáról és arról, hogy a gyógyszerész a „Vörös Kereszthez lesz címezve.” 1889 júniusában a *Gyógyszerészeti Hetilap* négy egymást követő számában Kosztka Tivadar hirdetést jelentetett meg, amelyben gyógyszerészeti segédet keresett, nem tudni milyen eredménnyel. Az 1891-es esztendő elején viszont már arról írtak a lapok, hogy patikáját bérbe adta, bár ő maga egy 1919-ben, halála évében készült riportban – amelyre Lehel Ferenc 1998-as kiadású Csontváry-könyvében hivatkozik – 1894-et említett. 1896 augusztusában a község anyakönyvvezető-helyettesévé nevezték ki. E tisztséget mintegy másfél évig, 1898 tavaszáig töltötte be, amikor még gyakran tartózkodott Gácson, noha már korábban és a későbbiekben is sűrűn utazott külföldre.

Ebben az időszakban készült leggyakrabban publikált festménye, a mindmáig sok vitát kiváltó *Önarckép* is, amely azonban csak évek múlva a patika padlásáról került elő. E padlás titkait osztja meg az olvasókkal a kötet következő, már sokkal inkább a festészetre koncentráló fejezete. „A gyógyszerész utóéletéből tudjuk, hogy Csontváry nemcsak bérleti díjat kért a bérlőktől, de azt is, hogy fenntartsanak számára egy szobát, illetve, hogy a padláson elraktározhassa az alkotásait... Az itt maradt képek felkeltették néhány fővárosi – főleg losonci – műgyűjtő érdeklődését, akik a festményeket szentképekre vagy egyéb szolgáltatásokra cserélték el,

illetve olcsón megvásárolták őket” – írja Puntigán József számos forrásra hivatkozva, és azok alapján egy ábécérendbe sorolt, kommentárral ellátott listát is közöl a gácsi patika padlására „száműzött” képekről, illetve azok sorsától. A legtöbbet 1919-ben egy bizonyos Székely Sándor gyógyszerész vitte magával Kecskemétre, amikor oda költözött családjával, de egyik-másik festményt – így például a *Fohászokodó öregasszonyt*, a *Gémet*, az *Olasz tájat* vagy az *Őz* címűt – dr. Oppenheimer Rezső fogorvos – aki kijárt Gácsra – vásárolt és mentett meg. A *Gondolatok néhány Csontváry-kép apropóján* című rövid fejezet foglalkozik a *Pillangókkal* és a madárképekkel, a *Teniszező társasággal*, valamint a *Parkrészzel*, avagy a „különös hamisítvány” ügyével. Ebben Puntigán József helyszíni tapasztalatai alapján foglal állást: „A parknak több olyan pontja is van, amely, ha nem is minden elemében, de nagyon hasonlít a festményen látható parkrészelethez... A festmény szerinti helyen ma nincs a képnek megfelelő nagyságú fa, ám ez nem jelenti azt, hogy több mint száz évvel ezelőtt sem volt.” A *Losonc és Vidéke* című lapnak külső munkatársa volt Gresits Miksa is, a losonci gimnázium egykori igazgatója, Csontváry pályatársa a Felső-Nógrád Megyei Közművelődési Egyesület megalapításában, akire Puntigán József *Utószó helyett* cím alatt emlékezik.

A könyv nagyobbik, dokumentumértékű felét a *Függelék* és a Kosztka Tivadar sajtócikkeiből és a vele kapcsolatos írásokból összeállított válogatás teszi ki. Az előbbi fejezetben Puntigán József bemutatja Kosztka nógrádi éveinek két nevezetes települését, Gácsot és Losoncot, sorba véve az itt található, Kosztkához valamilyen módon kötődő, köthető jeles helyszíneket, épületeket. A *Nógrádi kortársak* című alfejezet viszont a Kosztka Tivadar életében, tevékenységében szerepet játszott érdemes személyiségeket veszi számba, Asbóth János országgyűlési képviselőtől, útikönyvírótól, az MTA levelező tagjától kezdve, gróf Forgách Antal, Forgách Antalné Ederer Florentinán és Forgách Ilonán, gróf Forgách Sándoron, Kubányi Lajos festőművészen, Pekár Lajos evangélikus főesperesen, Pekár Gyula író, politikuson, dr. Plichta Soma orvoson, Prohászka Ottokár püspökön, Bozena Slanciková-Timrava szlovák írónőn át Sztudinka Ferenc közgazdász-lapszerkesztőig. A *Csontváry-képek nógrádi megmentői* című részben a már említett dr. Oppenheimer Rezső és Székely Sándor mellett Büchler Gyula tiszti főorvos, Allt Dánielné és családja, dr. Szepesházy Kálmán geológus valamint Kolozsváry Károly és örökösei kaptak helyet. Kosztka Tivadar nógrádi tartózkodásához a korabeli sajtótermékek közül az 1879-től 1919-ig működött *Losonc és Vidéke*, valamint az 1873 és 1944 közötti *Nógrádi Lapok* és *Honti Híradó* kapcsolódott kitüntetett módon.

A *Függelék* hatvan oldalon át közli Kosztka Tivadar az egykori nógrádi község, Gács hangulatát őrző cikkeit, és nagyon érdekes, információgazdag a kortársak – köztük Miessler Zsigmond római katolikus plébános, Ujfalu

Sándor, Plichta Soma-Pokorny Ede, Forgách Sándor gácsi iskolaigazgató, Honti Ferenc királyi bírósági végrehajtó – által papírra vetett, vele egyetértő illetve polemizáló írások válogatása. Az utolsó, a 26-os sorszámmal ellátott közlemény rendkívül frissnek mondható: Julius Hlinica festőművész 2009-ben mondta el az egykori mesterétől, a csaknem száz évig élt Gyurkovits Ferencről hallott történeteket, emlékeket Csontváryról. A kötet végére a szlovákiai helységnevek magyar-szlovák névtára, a felhasznált bibliográfia és a Ján Hikker gyűjteményéből származó képmelléklet került.

Puntigán József könyve – amely az *Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból* című sorozat 62. köteteként Tyekviczka Árpád és Szederjesi Cecília szerkesztésében a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg – nagyon fontos adalék, immár hivatkozási alap az egyre gazdagodó Csontváry-irodalomban, de éppen speciális témája révén komoly érték a történelmi Nógrád megye kulturális, művészeti múltja feldolgozásának, megismertetésének folyamatában is. Érdemes ma is figyelni Csontváry törekvéseire, amelyek jellemzéseként Gresits Miksa kapcsán nem véletlenül idézte Puntigán József az alábbi sorokat: „Olyat akarok létrehozni, ami megmarad, ami a világot kielégíti, megnyugtatja, nemcsak tájképben, hanem eszméiben is. Mindenütt ott leszek, ott kell lennem, ha már egyszer megindulok az energiával, nem bírom feltartóztatni. Bele kell önteni az energiát, el van ernyedve minden, a kultúrát rendezni kell, az emberek életkedvét fokozni kell, örömet és gyönyört kell érezniük, mielőtt bekapcsolódunk a szellemi végtelenségbe. Ez a célom.”

(Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján, 2012)

